

**А. А. Қаржанова, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды Академиясының
2-бағам тыңдаушысы**

**Ғылыми жетекші: С. С. Түсіпбеков, ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қара-
ғанды Академиясының мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға
оқытушысы**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

Азаматтық қоғам — қоғамдық, үрдістердің басты әрекет етуші тұлғасы және субъектісі болып өз сұраныстарының, мүдделері мен құндылықтарының бүкіл жүйесімен адам көрінетін қоғам түсініледі. Қоғам өз дамуының белгілі бір кезеңінде ғана азаматтық қоғамға айналады және елдің экономикалық, саяси дамуына, әл-ауқаттың, мәдениет пен халық сана-сезімінің өсуіне қарай қалыптасады. Азаматтық қоғамды қалыптастырудың аса маңызды алғы шарты жеке тұлға ретінде адам мәнінің өсуі болып табылады. Азаматтық қоғам жоғары даму деңгейіне тек демократиялық саяси жүйе жағдайында ғана жетеді. Демократия жағдайында билік пен азаматтық қоғам арасындағы қатынас көпшілік келісімінің негізінде құрылады. Азаматтық қоғамдағы демократиялық ресімдер билік қызметінің сапасын бағалауға деген көпшілік құқығына және қоғам мүддесі тұрғысынан билікке ықпал ету тетіктеріне негізделеді. Қазақстан Республикасының Азаматтық қоғамның дамуы сонау КСРО заманынан басталған.

1980 жылдардың аяғы мен 1990 жылдардың басында басталған экономикалық, әлеуметтік және саяси салалардағы түбегейлі реформалар түрлі әлеуметтік топтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін қоғамдық бірлестіктердің құрылуын ынталандырды.

Қазақстанда алғашқылардың бірі болып экономиканың мемлекеттік емес секторы қызметкерлерінің мүдделерін білдірген тәуелсіз кәсіподақтар пайда бола бастады. Бұқаралық ақпарат құралдары, қоғамдық және діни бірлестіктер, саяси партиялар белсенді түрде институцияланды. «Невада — Семей» қоғамдық қозғалысы азаматтық сана-сезімнің анағұрлым жарқын көрінісі болды, ол өз алдына ядролық полигондарды жабу міндетін қойды.

Елдегі азаматтық қоғам мен оның институттарын белгілі бір дәрежеде дамытуға мемлекеттің осы процесс үшін тиісті саяси, құқықтық және өзге де жағдайлар жасау жөніндегі қызметі жәрдем етеді.

1991 жылғы 27 маусымда «Қазақ ССР-індегі қоғамдық бірлестіктер туралы» Қазақ ССР-інің Заңы қабылданды.

Нәтижесінде елде «Қазақстанның халық конгресі», Қазақстанның социал-демократиялық партиясы (ҚСДП), Қазақстанның социалистік партиясы, Қазақстанның республикалық партиясы, «Лад» республикалық славян қозғалысы және «Азат» Қазақстанның азаматтық қозғалысы, «Мемориал» қоғамдық-ағарту қоғамының филиалы, Алматы-Хельсин тобы, «Бірлік» қозғалысы, «Әділет» тарихи-ағарту қоғамы, «Поколение» зейнеткерлер қозғалысы және басқалары пайда болды.

1990 жылдардың басында Әлеуметтік қорғау коалициясы құрылды, оның аясына қоғамдық өткір проблемаларды талқылау, оларды шоғырланған негізде шешудің тетіктерін іздестіру жолымен еңсеру жөнінде бірлескен жұмыс үшін 28 түрлі ұйымдар, партиялар, қозғалыстар бірікті.

1994 жылғы желтоқсанда Қазақстан Республикасының Президенті әлеуметтік-экономикалық және еңбек қатынастары саласындағы әлеуметтік серіктестік жөнінде республикалық үшжақты комиссия құру туралы қаулыға қол қойды, бұл сындарлы үшжақты қатынастарды дамытуға және әлеуметтік серіктестік жүйесін құрудың бастауы болды.

Партиялар мен қозғалыстардың құрылуы мен жұмыс істеуі және, тиісінше, елдің партиялық жүйесінің одан әрі дамуы үшін құқықтық өріс құруға 1995 жылы Қазақстан Республикасының Конституциясы мен 1996 жылы Қазақстан Республикасының «Қоғамдық бірлестіктер туралы» және «Саяси партиялар туралы» заңдарының қабылдануы ықпал етті. Бұдан басқа, Қазақстан халықтары Ассамблеясына біріккен ұлттық мәдени орталықтар белсенді дами бастады. Этносаралық келісім елде реформалар жүргізуді қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін іргетасқа айналды.

1998 жылғы 7 қазанда ел Парламентінің Қазақстан Республикасының Конституциясына елдің сайлау жүйесіне партиялық тізімдер бойынша сайлау енгізуді көздейтін өзгерістер мен толықтырулар енгізуі партиялық құрылыс процестерін жеделдетті. Сөйтіп, 1998 жылғы желтоқсаннан бастап 1999 жылғы тамызды қоса алғанда, Қазақстанның азаматтық партиясы (ҚАП), Қазақстанның Республикалық халықтық партиясы (ҚРХП), «Азамат» демократиялық партиясы, Қазақстанның аграрлық партиясы (ҚАП), «Отан» республикалық саяси партиясы, Қазақстан әйелдерінің демократиялық партиясы, «Руханият» партиясы, «Алаш» Қазақстанның ұлттық партиясы құрылды.

2000 жылғы желтоқсанда қабылданған «Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік әріптестік туралы» Қазақстан Республикасының Заңы атқарушы билік органдарының өкілдері, жұмыс берушілер мен жұмыскерлердің бірлестіктері арасындағы мүдделердің келісілуін қамтамасыз етуді мемлекеттік саясат дәрежесіне көтерді.

2001 жылы «Коммерциялық емес ұйымдар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, 2002 жылы — Үкіметтік емес ұйымдарды мемлекеттік қолдау тұжырымдамасы қабылданды.

2002 жылғы шілдеде қабылданған және күшіне енген «Саяси партиялар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы елдің партиялық жүйесіндегі одан арғы сапалық құрылымдық өзгерістерге алып келді.

2003 жылы ел Үкіметі үкіметтік емес ұйымдарды мемлекеттік қолдаудың 2003-2005 жылдарға арналған бағдарламасын бекітті, соған сәйкес облыстық (қалалық) бағдарламалар әзірленді.

Сол жылдың өзінде-ақ әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің бірінші съезі өткізіліп, оған көптеген көрнекті дін қайраткерлері, әртүрлі конфессиялардың өкілдері қатысты, «Бейбітшілік пен келісімге» декларациясы қабылданып, бейбітшілік пен тұрақтылық форумы құрылды.

2003 жылы Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың қатысуымен бірінші Азаматтық форум өткізілді. Ол үкіметтік емес сектордың саяси танылуын белгіледі және азаматтық қоғам институттары мен мемлекеттік органдардың өзара іс-қимылының жүйелі тетіктері қалыптасуының бастауы болды. 2005 жылы екінші Азаматтық форум өткізілді, ол елдің қоғамдық өміріне қатысуға бизнес-қауымдастықтардың тартылуына ықпал етті.

2006 жылғы наурызда Қазақстан Республикасында демократиялық реформалар бағдарламасын әзірлеу және нақтылау жөніндегі мемлекеттік комиссия құрылды, оның жұмысына саяси партиялар мен қоғамдық бірлестіктердің өкілдері қатысады. 2006 жылдан бастап қоғам дамуының ерекше кезеңі басталды.

2006-2007 жылдары заңнамалық жұмыстар кешені жүзеге асырылады. Мемлекеттік органдардың, бизнестің және азаматтық қоғам институттарының ынтымақтастық тетіктері нығайтылады.

2007-2010 жылдар азаматтық қоғам институттарын дамытуда көзделген шараларды іске асыру нәтижесінде сапалық өсуге қол жеткізіледі. Азаматтық қоғам институттарында жұмыс істеу арқылы халықтың құқықтық санасы қалыптасады. Азаматтық қоғамның нормалары мен құндылықтары қоғамдық санада орнығып, күнделікті практикаға кіреді.

2011 жылдан бастап, азаматтық қоғамның дамуы жаңа кезеңге көшеді. Азаматтық қоғам институттарының дамуы жүйелі сипатқа ие болады. Қазақстан қоғамын дамыту проблемалары бойынша жыл сайынғы баяндамалар жарияланып, жыл сайынғы тыңдаулар өткізіледі.

Сөйтіп, өткен жылдары елде азаматтық қоғам институттары — саяси партиялар, коммерциялық емес (үкіметтік емес) ұйымдар, кәсіподақтар, ұлттық-мәдени бірлестіктер, мемлекеттік емес БАҚ және тұтастай алғанда мемлекеттік емес секторды білдіретін басқа да институттар қалыптасып, қазіргі уақытта мейілінше тез дами бастады. Сонымен бірге, қоғамда азаматтық қоғамның одан әрі өсуіне ғана емес, елді әлемдік жаһандану процесіне барған сайын тартып бара жатқан қыр көрсетулерге де байланысты бірқатар проблемалық мәселелер көрініс бере бастады.

Азаматтық қоғамды дамыту құқықтық, демократиялық және әлеуметтік мемлекет құру үшін қажет. Әлеуметтік прогрестің, демократиялық дамудың, экономикалық өрлеудің қоғам тарапынан белсене қатысу болмаса, іске асуы қиынға соғады. Әлемдік тәжірибе көрсеткеніндей, көптеген салаларда әлеуметтік саясатты іске асырудан мемлекеттік басқару саласына дейін нақ осы қоғамдық қатысу үлкен тиімділікке қол жеткізуге мүмкіндік береді. Мемлекет пен қоғам қатынасының мәселелеріне жаңа көзқарас нақ осыған бағдарланған. Демек, осындай көзқарастың бейімделуі, заңнамалық, институттық, кадрлық және басқа базаларды талдап жасау ол үшін бүгінде Қазақстанның саяси дамуының негізгі бір мақсаты болып табылады.